

13. Разин А. В. Идея гуманизма в западной философии / А. В. Разин // Философия и общество. – 1998. – № 5. – С. 155–177.

14. Решетников В. А. Основные направления социализации современного гуманизма / В. А. Решетников // Современный гуманизм: проблемы и перспективы : сб. научн. тр. ; под общ. ред. В. А. Решетникова. – Иркутск : Изд-во Иркут. гос. ун-та, 2004. – С. 407–430.

15. Філософія: підручник / [В. П. Андрущенко, В. І. Волович, М. І. Горлач та ін.] ; за заг. ред. М. І. Горлача та ін. – К. ; Х., 1998. – 639 с.

16. Anderson W. T. Politics and the New Humanism / W. T. Anderson. – California : Pacific Palisades, 1973. – 83 p.

17. Kurtz P. Living without Religion : eupraxophy / P. Kurtz. – Amherst, N.Y. : Prometheus Books, 1994. – 159 p.

18. Kurtz P. Skepticism and Humanism: The New Paradigm / P. Kurtz. – New Brunswick (U.S.A), London (U.K.) : Transaction Publishers, 2001. – 306 p.

19. Kurtz P. Multisecularism. A New Agenda / P. Kurtz. – New Brunswick, USA : Transaction Publishers, 2010. – 263 p.

20. Pigliucci M. Secular Humanism and Politics: An Unappologetically Liberal Perspective / Toward a New Political Humanism. Ed. by Barry F. Seidman and Neil J. Murphy. – Buffalo, N.Y. : Prometheus Books, 2004. – P. 101–116.

21. The Encyclopedia of Unbelief. Vol. 2. – Buffalo, N.Y. : Prometheus Books, 1985. – 819 p.

Надійшла до редколегії 03.03.2012 р.

УДК 32

В. В. ГОЛУБЬ

ПОЛІТИЧНА УЧАСТЬ В УКРАЇНІ: ЯКІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА КІЛЬКІСНИЙ ВИМІР

Обґрунтовано, що конкретні форми політичної участі в Україні є реалізацією більш загальних форм політичної діяльності. Проаналізовано процес наближення форм політичної участі в Україні до тих, які характерні для розвинених демократичних країн.

Ключові слова: політична діяльність, політична участь, політична культура.

It is grounded that the concrete forms of political participation in Ukraine are the realization of more general forms of political activities. The process of approaching of forms of political participation in Ukraine to developed democratic countries ones is analyzed.

Key words: political activities, political participation, political culture.

З методологічного погляду, існує проблема з'ясування місця політичної участі та політичної діяльності серед інших категорій політичної активності, зокрема розкриття їх сутнісних характеристик як різновиду соціальної дії. Політична участь, професійна політична діяльність, політична поведінка – це різні прояви політичної активності, які не варто змішувати, оскільки вони характеризують як її якісні характеристики, форми здійснення, так і ступінь залучення індивіду до політики. Оскільки широке розуміння політичної діяльності включає всі події, які мають відношення до політики (у тому числі діяльність політичних партій, уряду, міжнародну політичну діяльність тощо), саме через політичну участь доцільно характеризувати конкретні специфічні прояви політичної діяльності на рівні індивіда. У цьому вузькому сенсі політичну участь можна розглядати як форму реалізації політичної діяльності.

Конкретні характеристики політичної участі в Україні досліджуються в роботах В. Бортнікова, Є. Головахи, Є. Лисеєнко, О. Чемшита та інших вітчизняних науковців. Основні напрями політичної активності українських громадян знайшли достатньо широке відображення в численних соціологічних та аналітичних матеріалах. Проте аналіз конкретних форм політичної участі як прояву загальних закономірностей політичної діяльності є малодослідженим аспектом проблеми.

Мета статті – аналіз конкретних напрямів політичної активності в Україні в контексті загальних форм політичної діяльності

Політична діяльність – це особлива, специфічна сфера суспільної діяльності, що охоплює все політичне життя суспільства. На філософському рівні її можна інтерпретувати як одну з форм людської діяльності загалом, і у цьому сенсі в політичній діяльності людини, соціальних верств, класів, націй та інших суб'єктів політики виявляється їхнє ставлення до навколишнього світу, та до таких його складових, як політичні явища і процеси, політичні цінності, політичні системи.

Політична діяльність – це універсальна категорія політичної теорії, що характеризує рівень розвитку особистості й суспільства в цілому, їхню участь у реалізації політичних відносин. До конкретних проявів політичної діяльності відносять методи й засоби волевиявлення суб'єктів політичного життя, зокрема такі, як участь у виборчій кампанії, дії, пов'язані з прийняттям законів та інших правових актів загальнодержавного масштабу, боротьба політичних партій та організацій за встановлення певного політичного режиму або форми державного устрою, участь у національно-визвольному русі. У межах власне політичної діяльності здійснюються управління соціально-політичними процесами та інституціями, дипломатична практика та ін. Політична діяльність детермінується інтересами і потребами людини, які реалізуються шляхом її участі в різноманітних інституційних і стихійних формах такої діяльності [10, с. 338].

Таким чином, на практичному рівні політична діяльність тісно пов'язана з політичною участю людей. Політична участь – це вплив громадян на функціонування політичної системи, формування політичних інститутів і вироблення політичних рішень. Поняття “політична участь” використовується

для позначення різноманітних форм непрофесійної політичної діяльності, показуючи ступінь реального впливу громадян на інститути влади і процеси прийняття рішень [11].

Аналіз сутнісних характеристик політичної участі як різновиду соціальної дії показує, що критерію саме політичної участі громадян може відповідати лише тоді, коли вона соціально детермінована. Тобто політична участь є водночас і соціальною. За методологією М. Вебера, найбільш повно критерію політичної участі відповідають цілерациональні та цінніснорациональні дії, меншою мірою – традиційні. Афективні дії перебувають на межі політичної участі. Водночас розглядати політичну участь лише як раціонально-інструментальну дію немає підстав, оскільки людині притаманні певні почуття, звички, симпатії та антипатії, що безпосередньо відбивається на характері участі.

Водночас у колах наукової громади відсутня чіткість у визначенні сутності та форм прояву поняття “політична участь”, бракує комплексних міждисциплінарних робіт із її вивчення, які би спиралися на сучасні наукові методики досліджень громадської активності населення і враховували б сукупність економічних, політичних, соціальних, правових, психологічних і соціокультурних чинників. Залишається актуальною і проблема адаптації західних теоретичних моделей до реалій українського демократичного переходу [3, с. 3–4].

Політична участь виконує певні соціальні функції: 1) відображення, узгодження і реалізація різних інтересів та вимог; 2) відбір політиків та управлінців; 3) рекрутування і просування по службі (політичній кар’єрі) публічних політиків та управлінців (“політичних адміністраторів”); 4) залучення населення до вироблення і реалізації політичних рішень; 5) політична соціалізація; 6) упередження та розв’язання конфліктів; 7) боротьба з бюрократизмом і скасування відчуження громадян від політики та управління [12].

Завдяки цим функціям політичну участь населення визнано серед головних прав людини, які отримали міжнародно-правове визнання. Так, ст. 25 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (Рез. 2200 (XXI) ГА ООН від 16 грудня 1966 р.) містить такі положення: “Кожен громадянин повинен мати без якої б то не було дискримінації право і можливість: а) брати участь у веденні державних справ як безпосередньо, так і через посередництво вільно обраних представників; б) голосувати і бути обраним на дійсно періодичних виборах, які здійснюються на засадах загального і рівного виборчого права при таємному голосуванні та забезпеченні вільного волевиявлення виборців; в) мати доступ у своїй країні на загальних умовах рівності до державної служби” [2, с. 44].

В Україні забезпечення політичної участі громадян є важливим аспектом розвитку демократії, забезпечення громадянських прав. Конституція України та низка законодавчих актів, що стосуються політичних і соціальних прав громадян, забезпечують широкі можливості для політичної участі населення у різноманітних формах – вибори, участь у місцевому самоврядуванні, контроль над органами державної влади, діяльність у громадських організаціях тощо. Проте реалізація

цих можливостей значною мірою залежить від політичної культури населення та реалій державної і політичної системи.

Разом з тим слід сказати, що за даними проекту “Європейське соціальне дослідження”, проведеного в 2005 та 2007 рр., серед 23 європейських країн українські громадяни виявилися найбільш зацікавленими в політиці. Наприклад, високий інтерес до політики в Німеччині в 2007 р. проявляло 16 % громадян, у Польщі – 6 %, в Естонії – менше 7 %. У зв’язку з цим фахівці вказують на те, що реально найважливішим показником політичної участі є не високий інтерес до політики, який взагалі не характерний для розвинених демократій, а свідомо зацікавленість до політичного життя в суспільстві, яка є мотиваційною основою до активної політичної участі [14].

Соціологічні дані свідчать про суттєві відмінності форм політичної участі у країнах розвинутої демократії та країнах з новою демократією, включаючи Україну. Найбільш масовою формою неелекторальної участі в Європі є збір підписів під петиціями чи відкритими листами. У середньому в цій формі бере участь кожен п’ятий житель Європи, а в країнах Західної Європи – кожен третій. Наступні по масовості – звертання до конкретного політика або в органи влади, бойкоти товарів або послуг, а також участь у роботі громадських організацій (14 % у середньому по Європі). Рідше за все жителі Європи беруть участь у демонстраціях, носять або вивішують політичну або соціальну символіку, беруть участь у роботі політичних партій [Там же].

У країнах з новою демократією єдиною відносно масовою формою участі є звертання до політиків або в органи влади (у середньому 10 %). При цьому можна поставити під сумнів, що звертання до політиків або в органи влади в умовах Росії або України є формою колективної політичної дії, спрямованої на досягнення суспільно важливих цілей. Ця дія може інтерпретуватися як індивідуальний спосіб вирішення приватних проблем і конфліктів, і в такому випадку взагалі навряд чи може вважатися формою політичної участі [6]. Підписи під петиціями в цих країнах ставили 8 %, а в інших формах брали участь лише 3-4 % громадян. Участь у демонстраціях – досить рідка форма як у розвинені (7 %), так і в демократіях, що розвиваються (3 %). Приблизно так і самі показники і за участю в роботі формальних політичних організацій (5 % у розвинених країнах і 3 % у країнах з новою демократією). У порівнянні з Росією в Україні переважають експресивні форми участі – такі, як демонстрації (7 %), використання політичної символіки (5 %). Зате ще рідше, ніж у Росії, громадяни України беруть участь у роботі громадських організацій чи виражають свій протест бойкотом товарів і послуг [1, с. 6-9].

Слід сказати, що в основі політичної участі лежить такий феномен, як зацікавленість політикою. Дані загальнонаціонального моніторингу Інституту соціології НАН України свідчать про те, що зацікавленість громадян України політикою і відповідно включеність до політичного життя, що є основою політичної участі, з 1992 по 1996 рр. поступово понижувалася, а починаючи з 2002 р., почала поступово зростати, досягнувши найвищої точки в 2005 р. Якщо в період 1998 – 2004 рр. значний інтерес до політики проявляла лише восьма частина громадян України,

то в 2005 р. цей показник склав більше 21%. Потім поступово ця зацікавленість знову знижувалася. Наприклад, у 2006 р. велику зацікавленість у політиці проявляли 17 % українців, а вже в 2008 р. – менше 15 %. Вказана тенденція показує і відповідно готовність українців до політичної участі різних форм [11].

У цьому плані мова йде по суті про наявність певної політичної культури, яка сприяє формуванню активної позиції громадян стосовно політичних подій у країні і власної ролі в її політичному житті, зокрема стосовно захисту індивідуальних (групових, національних) інтересів. Тут існує певна суперечність, яку фіксують соціологічні опитування. З одного боку, спостерігається зростання самооцінки громадян з приводу власної компетентності у політичній царині. Якщо в 1991 р. лише 11 % опитаних українців вважали, що власних політичних знань їм вистачає для активної участі в політичному житті країни, то в 2008 р. цей показник склав уже майже 25 %. Вважається, що подібна тенденція наближає політичну культуру України до європейських стандартів, оскільки наявність зацікавленості політикою доповнюється політичними компетенціями ми, необхідними для орієнтації громадян у політичних подіях, а саме це є характерним для політичної участі громадян у країнах розвинутої демократії [7, с. 282].

Проте, з іншого боку, як зазначалося вище, реальна активність українців у переважній більшості форм політичної участі значно відстає від європейських показників. Саме це на політичному рівні дає підстави говорити про несформованість громадянського суспільства в Україні і нерозвиненість її політичної системи [9].

Вказана суперечність проявляється і на рівні готовності громадян України брати участь у тих чи інших формах політичного життя, захищаючи власні чи національні інтереси. Загалом ця динаміка вказує на постійне зростання мотивації населення до політичної участі в різних формах, і цю динаміку також дають можливість простежити дані соціологічного моніторингу Інституту соціології НАН України.

Серед конвенціональних форм політичної участі найбільше значення має участь громадян у передвиборчих кампаніях. Якщо в 1994 р. цю форму політичної активності вважали прийнятною для себе лише 15,5 % дорослого населення України, то в 2000 р. – вже більше 20 %, а в 2008 р. – майже 26 % громадян.

Чимало українців готові брати участь у зборах підписів під колективними петиціями, що, як указувалося вище, є найбільш розвинутою формою політичної участі в Європі. Якщо в 1994 р. таку готовність демонстрували 17 % українців, то в 2004 р. – майже 22%, а в 2008 р. – 25,4 %.

Спостерігається тенденція суттєвого зростання готовності українських громадян до участі в законних мітингах і демонстраціях. Якщо в 1994 р. ця форма політичної участі вважалася прийнятною і ефективною. Менш ніж 17 % українців, то в 2000 р. – майже 20 %, а в 2008 р. – майже 25 % українських громадян.

Зовсім іншу тенденцію має готовність українців до участі у страйках. У 1994 р. прийнятною формою політичної участі для себе їх вважали близько 8 % опитаних громадян, в 2000 р. – менше 7 %, а в 2008 р. – 5,4 % українських громадян.

Що стосується неконвенціональних форм політичної участі, то тут ситуація загалом протилежна, у переважній більшості мова не йде про зростання готовності українців до незаконних дій при захисті своїх інтересів. Загальною тенденцією є кореляція між зниженням підтримки форми політичної участі залежно від її міри незаконності та агресивності.

У 1994 і в 2000 рр. підтримувати бойкот влади, тобто не виконувати розпорядження владних інститутів були готові трохи більше 7 % українських громадян, в 2008 р. цей показник склав 6,1 %. На несанкціоновані мітинги і демонстрації в 1994 р. були готові 2,2 % українців, в 2000 р. – 3,3 %, у 2008 р. – 2,6 % українських громадян. Незаконні страйки в 1994 р. отримали підтримку близько 1,6 % українських громадян, у 2000 р. цей показник склав 2,4 %, у 2008 р. – 1,7 % українських громадян. Голодування з протестними цілями в 1994 р. отримали підтримку 2 % українців, у 2000 р. – 2,6 %, а у 2008 р. – 1,7 % українських громадян.

Єдиною формою насильницьких дій, яка демонструє тенденцію до значного зростання привабливості в очах українців, є пікетування державних організацій. Якщо в 1994 р. готовність до даної форми політичної участі демонстрували 4,4 % українських громадян, то в 2000 р. – вже 6,5 %, а в 2008 р. – 7,3 % українців.

Певною мірою ця тенденція спостерігається і стосовно захоплення будинків та блокування комунікацій. У 1994 р. у цій діяльності був готовий взяти участь кожен сотий українець, а в 2000 і 2008 рр. цей показник склав уже 1,7 % українських громадян.

Натомість готовність до створення незалежних від владних інститутів військових формувань втрачає свою популярність у населення. У 1994 р. цю форму політичної участі схвалював кожен п'ятдесятій українець, у 2004 р. – 2,4 % українців, а у 2008 р. – лише 1,3 % українських громадян [4].

Загалом моніторинг свідчить про реальні тенденції до зростання політичної участі в Україні. Дані свідчать про зростання кількості українських громадян, які свідомо беруть участь у виборчих кампаніях, мітингах і демонстраціях, пікетуваннях владних будівель тощо. У той же час дані моніторингу свідчать і про низький потенціал явно незаконних та агресивних дій в українському суспільстві, що також є відображенням реальних фактів. Україна є однією з небагатьох пострадянських країн, де при достатньо серйозних політичних конфронтація вдавалося уникнути прямих збройних протистоянь.

За межами соціологічних моніторингів на сьогодні знаходиться така важлива форма політичної участі, як політична діяльність в інтернеті. На сьогодні є всі підстави говорити про наявність кіберполітики та специфічного політичного інтернет-простору. Його формування йде у двох напрямках. З одного боку, політичні партії та політики використовують інтернет для позиціонування своїх ідей та здійснення виборчих кампаній. В усіх розвинених державах інтернет використовується для роботи з електоратом. При цьому він має низку позитивних моментів, які роблять його ефективним інструментом політичного впливу, – це

висока комунікативність, інтерактивність, оперативність, мінімізація впливу просторово-часового фактору [5]. В Україні інтернет-технології використовуються політиками з 2000 р. у передвиборчих кампаніях. Сьогодні представництво в інтернеті мають практично всі серйозні партії та політики – у вигляді сайтів і блогів. Українські політики з активною підтримкою політично заангажованих громадян здійснюють в інтернет-просторі різноманітні акції, видають інтернет-газети, створюють віртуальні спільноти тощо. З іншого боку, таку ж діяльність здійснюють і пересічні громадяни, політична участь в інтернет-просторі досягла вже значного розмаху і продовжує стрімко зростати. Ефективність інтернет-комунікацій та інтернет-спільнот у захисті інтересів громадян та впливу на владу довела свою високу результативність, особливо у випадку з резонансними справами.

На сьогодні вже можна говорити про такі форми політичної участі в інтернет-просторі, як голосування на інтернет-виборах чи референдумах, створення та поширення інформації через блоги, сайти, інтернет-газети, збір коштів і мобілізація волонтерів для політичних партій та рухів, створення віртуальних політичних товариств тощо. Цілком очевидно, що значення таких форм політичної участі буде лише зростати, особливо враховуючи значення комунікації в інтернет-просторі для молодого покоління, яке в недалекому майбутньому складе основу електорату. Разом з тим слід сказати, що незадоволеність молоддю умовами політичної участі сприяє поширенню неконвенціональних форм інтернет-політики, де останнім часом спостерігаються хакерські атаки на соціально-політичному підґрунті [8]. В Україні, зокрема, це особливо чітко проявилось в 2012 р. при закритті урядом одного з масових файлообмінників у процесі боротьби з піратством.

Таким чином, конкретні форми політичної участі в Україні є проявом більш загальних форм політичної діяльності. Вони визначаються загальним соціокультурним середовищем і рівнем політичної культури учасників. Тенденції розвитку політичної участі є емпіричними характеристиками розвитку загальних форм політичної діяльності. Загалом можна говорити про тенденції наближення форм політичної участі в Україні до тих, які характерні для розвинених демократичних країн. Найбільш актуальною є проблема дослідження зв'язку між зростанням політичної культури громадян та активністю політичної участі в різних формах.

Література:

1. *Андреєнкова А. В.* Политическое поведение россиян / А. В. Андреєнкова // Мониторинг общественного мнения. – 2010. – № 4 (98). – С. 4–25.
2. *Бабенко К. А.* Конституція України як правова основа забезпечення політичної участі громадян / К. А. Бабенко // Бюлетень Міністерства юстиції України : науково-практичне юридичне видання. – 2007. – № 9. – С. 42–52.
3. *Бортніков В. І.* Політична участь громадян України в умовах демократичного транзиту : автореф. дис. ... д.політ.н. / В. І. Бортніков. – К., 2008. – 36 с.
4. *Головаха Є. І.* Українське суспільство 1992 – 2008: Соціологічний моніторинг / Є. І. Головаха, Н. В. Паніна. – К., 2008. – 85 с.

5. *Киселев А. А.* Политическое участие в интернете : автореф. дис. ... к.полит.н. : спец. 23.00.02 / А. А. Киселев. – Краснодар, 2007. – 16 с.
6. *Кравцова А. В.* Политическое участие в условиях демократизации российского общества : автореф. дис. ... к.полит.н. / А. В. Кравцова. – Ставрополь, 2008. – 17 с.
7. *Лисеенко Е. В.* Политическое участие населения Украины: особенности, характер, формы / Е. В. Лисеенко // *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства.* – 2010. – № 16. – С. 281–284.
8. *Максимова Е. Н.* Место и роль неконвенционального политического участия в функционировании политических систем : автореф. дис. ... к.полит.н. / Е. Н. Максимова. – Севастополь, 2007. – 18 с.
9. *Пивоваров Ю.* Чинники суспільно-політичної активності громадян України в дискурсі “розкол/розмежування” / Ю. Пивоваров // *Політичний менеджмент (Дар) : Український науковий журнал.* – 2009. – № 4. – С. 61–70.
10. *Політологія / [Ф. М. Кирилюк, М. І. Обушний, М. І. Хилько та ін.] ; за ред. Ф. М. Кирилюка.* – К. : Здоров’я, 2004. – 776 с.
11. *Політологія: підруч. / [Ю. М. Розенфельд, Л. М. Герасіна, Н. П. Осипова та ін.].* – Х. : Право, 2001. – 382 с.
12. *Політологія: підруч. / М. М. Вегеш (ред.).* – 3-тє вид., перероб. і доповн. – К. : Знання, 2008. – 384с.
13. *Ротар Н. Ю.* Форми участі населення у політичних процесах : навч. посіб. / Н. Ю. Ротар. – Чернівці : Рута, 2004. – 79 с.
14. *Чемшит О. О.* Оптимізація демократичного розвитку політичних систем у контексті співвідношення державної влади та політичної участі : автореф. дис. ... д.політ.н. / О. О. Чемшит. – Львів, 2005. – 37 с.

Надійшла до редколегії 16.20.2012 р.

УДК 354

Д. В. КАРАМИШЕВ, В. І. ШЕВЧЕНКО

СОЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН ПОСАДИ ГОЛОВНОГО ЛІКАРЯ

Зазначено, що в підґрунті неефективного управління закладами охорони здоров’я лежить багатогранна, комплексна проблема. Акцентовано на тому, що в процес реформування системи охорони здоров’я, започаткований державою, має бути залучений в якості “агента змін” корпус головних лікарів.

Ключові слова: головний лікар, реформа охорони здоров’я.

Applying the instrument of complex, system functional approach for the study of the social phenomenon of position of chief doctor; an author expresses opinion